

Юлія ІВАШКО

*доцент Київського національного університета
будівництва і архітектури, кандидат архітектури, доцент*

СПЕЦИФІКА РЕСТАВРАЦІЇ ПАМ'ЯТОК АРХІТЕКТУРИ І МИСТЕЦТВА ТА СУЧАСНИЙ ДОСВІД РЕКОНСТРУКЦІЇ І «НЕОСТИЛЬОВОГО» БУДІВНИЦТВА

Архітектура будь-якого історичного періоду є виразником певної естетичної категорії. Реставрація як окрема галузь архітектури і відповідно як вид мистецтва характеризується позасемітичним матеріальним і духовним характером. З філософської точки зору архітектурна форма, наділена певною структурою, сприяє засвоєнню інформації, яку містять в собі різні предмети і об'єкти. Архітектура передбачає безпосередній вплив на вищі стадії свідомості і проникнення через структуру форми до сфери почуттєвості, поєднуючи таким чином форму та зміст. Кожний архітектурний об'єкт стає виразником певної епохи, ідеології та культурного рівня суспільства на певному етапі його історичного розвитку. Архітектура і мистецтво перетворюються на соціокультурний феномен зі своїми власними іманентними принципами і законами розвитку.

В філософському контексті зовнішні архітектурні конструкції є штучно створеною матеріальною оболонкою, яка обмежує певний просторовий об'єм, причому пам'ятка архітектури постійно відчуває на собі вплив зовнішнього необмеженого простору, який впливає на внутрішній простір, обмежений стінами і дахом пам'ятки. Ці твердження особливо стосуються реставрації, яка постійно відчуває вплив філософії часів створення пам'ятки та сьогодення, тобто періоду проведення реставраційних робіт, і утворює зв'язок з майбутнім, оскільки і в подальші роки пам'ятка буде реставруватись і досліджуватись. Отже, основна мета будь-якої фахової реставрації — це максимальне збереження первісної структури і вигляду пам'ятки архітектури, мінімальне нав'язування пануючих архітектурних уподобань.

Вік наукової реставрації порівняно незначний, оскільки сам термін «пам'ятка архітектури» з'явився лише в ХІХ ст. До початку ХХ ст. не існувало розмежувань між реставрацією об'єкта і звичайними ремонтними роботами, які не вимагали від виконавців спеціального фахового досвіду. Відновлення пам'яток архітектури до початку ХХ ст. часто розглядали як плановий ремонт, і тому через

непрофесійні дії багато визначних об'єктів було спотворено. Взагалі ставлення до визначних об'єктів було непрофесійним, збереженню первісного вигляду пам'ятки не приділялось належної уваги і замість реставрації у сучасному сенсі цього поняття відбувалась перебудова пам'ятки відповідно до смаків, які панували на час цієї перебудови. Фактично до кінця ХІХ ст. не існувало і терміну «консервація», яка є основою будь-якої реставрації і передбачає максимальне автентичне збереження пам'ятки і мінімальне втручання в її первісний вигляд. На той час не було вироблено реставраційних методик, які б дозволяли вчасно виявляти передумови аварійного стану пам'яток і усувати їх, як не було і реєстру видатних пам'яток і не було поняття про цінність тих чи інших визначних пам'яток.

Головними помилками при реставрації видатних об'єктів архітектури та мистецтва в Україні до початку ХХ ст. були:

1) відсутність самої категорії «пам'ятка архітектури», яка нівелиювала значущість видатних об'єктів і необхідність їх збереження в автентичному вигляді, внаслідок чого до реставрації ставилися як до планового ремонту споруди;

2) відсутність вимог щодо збереження автентичності пам'яток архітектури, яка призводила до непрофесійного проведення ремонтних робіт з порушенням первісного вигляду пам'яток, внаслідок чого було фактично знищено і пошкоджено безліч видатних споруд;

3) відсутність реєстру пам'яток, які мали зберігатись в їх автентичному вигляді, призводила до вільної зміни зовнішнього і внутрішнього вигляду споруд відповідно до смаків певної епохи;

4) відсутність достатнього науково-технічного підґрунтя для проведення обстеження пам'яток і виконання реставраційних робіт, яка призводила до неможливості виявити причини аварійності пам'яток і виробити наукові засади їх ліквідації.

У сучасних умовах в випадках будинків модерну найчастіше реставрація на основі консервації перетворюється на реставрацію з елементами реконструкції, оскільки, як правило, ці будинки розраховуються на нове пристосування. Прикладами реставрації з елементами реконструкції і новим пристосуванням є київські будинки модерну на вул. Ярославів Вал, 14-б (пристосування квартири Родзянків під театр «Сузір'я») та на вул. Банковій, 10 (пристосування під Державну резиденцію Президента України).

В усі часи забудова міст знаходилась під сильним впливом економічних чинників, які і зумовлювали характер забудови в певний історичний період. Якщо торкнутись питання виникнення

стилю модерн, то сама поява стилю наприкінці XIX ст. зумовлена соціальними чинниками. З одного боку, замовником будівництва стала буржуазія, яка зводила будинки не лише для власного користування, а й для отримання прибутку. З іншого боку, зміна соціального складу міського населення наприкінці XIX ст. (швидке зростання населення за рахунок заробітчан, виділення прошарку багатих купців та промисловців) спричинила необхідність зміни підходу до забудови міст. Наприклад, в Києві наприкінці XIX — на початку XX ст. зосередились великі капітали, які активно вкладалися в будівельну сферу та в реконструкцію вулиць і площ, розвиток інженерної інфраструктури. Саме завдяки розвитку будівельної сфери збільшився масштаб забудови київських вулиць і площ, з'явилися цікаві містобудівні комплекси. Зведені нові будинки були електрифіковані, до них було проведено водопровід, каналізацію, вони мали ліфти та телефонні мережі. Характер забудови різних районів Києва був зумовлений потребами різних соціальних верств населення.

Як і сто років тому, соціальні чинники зумовлюють вигляд київських вулиць і сьогодні, причому це не лише проблеми будівництва нового житла, а й проблеми реконструкції існуючих пам'яток архітектури. Оскільки основна історична забудова Києва датована кінцем XIX — початком XX ст. і пам'ятки модерну становлять значну частину цієї архітектурної спадщини (близько 250 об'єктів), виникає необхідність розглянути варіанти реконструкції пам'яток архітектури, розроблені іноземними архітекторами.

Наприклад, у Франції користуються терміном «архітектурні транскрипції», що буквально означає «переосмислення і реконструкція архітектурної спадщини». Цей термін був введений архітектором Філіпом Робером, який запропонував тлумачення терміну «архітектурна транскрипція», описавши варіанти реконструкції старої історичної будівлі відповідно до вимог сьогодення.

Найбільш консервативним є варіант ретельної реставрації як фасадів, так і інтер'єрів старої будівлі, коли перекриття та стелі залишаються без змін, а споруда нового призначення розміщується в приміщеннях споруди старої конфігурації (палац Уарон-Центр сучасного мистецтва). В окремих випадках зовнішній та внутрішній вигляд пам'ятки архітектури зазнають певних змін: наприклад, фасади реставрують, перекриття замінюють, інтер'єри пристосовують до нової функції (Музей Пікассо в Парижі у колишньому особняку Сале, архіт. Р. Сімуне), або змінюється об'єм даху, або здійснюється надбудова (комплекс соціального житла набережної Пон-дю-Жур

у Булоні, архіт. П. Мажанді), або зберігаються лише зовнішні стіни та дах старої будівлі, а всередині влаштовується конструкція нової будівлі (Музей архітектури у Франкфурті, архіт. М. Унгерс).

Відомі приклади «нового життя» старої будівлі за рахунок принципово нової композиції, нових матеріалів та конструкцій:

1) стара будівля може стати основою великої конструкції (башта авіакомпанії PAN AM у Нью-Йорку, архіт. В. Гропіус);

2) стара будівля може бути доповнена новою конструкцією, яка вписується в оригінальну нову композицію (Палац конгресів та культури Блуа в м. Блуа, що прилягає до критого ринку, архітектори Рейшен і Робер);

3) стара будівля може бути частково розібрана і доповнена новою конструкцією (європейський будинок фотографії у Парижі, архіт. І. Ліон);

4) стара будівля змінює своє призначення і перед її фасадом добудовується новий фасад (Бюро Французького Червоного хреста в Парижі, архітектори Рейшен і Робер). В Європі має місце і явище «фасадизму», коли зберігається лише головний фасад споруди, позаду якого влаштовується нова конструкція (будівля банку Креді Ліонне, архіт. Ж.-Ж. Орі).

Всі інші варіанти «архітектурних транскрипцій» є більш радикальними і не передбачають збереження застарілого об'єкту, який може бути відновлений в нових конструкціях і матеріалах, на місці якого може з'явитись або парк, або сучасний ансамбль (Фундація Картье на місці Американського центру в Парижі, архіт. Ф. Нувель).

Іноземні архітектори часто використовують вже існуючі архітектурні об'єкти для створення нових, саме в цьому і полягає мистецтво транскрипції.

На наш погляд, внаслідок критичного стану сучасної пам'яткоохоронної галузі в Києві найбільш придатними для Києва є варіанти збереження первісного зовнішнього вигляду пам'ятки з реставрацією чи можливою реконструкцією внутрішніх приміщень з використанням сучасних технологій.

Слід зазначити, що в умовах сьогодення реставраційній галузі відводиться особлива роль. Фахова реставрація передбачає поетапне обстеження пам'ятки, визначення аварійних ділянок і причин виникнення аварійності, після чого послідовно реставруються всі частини будівлі. В сучасній реставрації поєднуються традиційні реставраційні методики і новітні технології із застосуванням сучасних матеріалів і конструкцій, якщо вони не погіршують загально-

го вигляду пам'ятки. Основна мета реставрації — це максимальне збереження первісної структури і вигляду пам'ятки архітектури, мінімальне нав'язування пануючих архітектурних уподобань.

Оскільки соціальні чинники впливають на реконструкцію пам'яток архітектури, були розроблені варіанти надання старим будівлям нової функції. Крім комплексної реставрації фасадів і інтер'єрів старої будівлі, відомі варіанти часткової перебудови чи надбудови первісного об'єму, створення нової композиції чи збереження лише головного фасаду будівлі перед новою спорудою.

В багатьох країнах в сучасній течії постмодернізму спостерігається звернення до стилів минулого, зокрема до модерну кінця XIX — початку XX ст., і переосмислення ознак стилю відповідно до традицій сьогодення. Зокрема, в Росії протягом останніх років з'явилось багато громадських і житових будівель в так званому «неомодерні». Серед прикладів неомодерну варто назвати інтер'єри станції метрополітену «Славянський бульвар», вхід підземного переходу біля Київського вокзалу, торговельний центр «Наутікус» на вул. Нікольській, 25, житлові будинки на вул. Поварській, 28, Бариковському пров., 7, 1-му Кадашовському провулку, 12, Лаврушинському пров., 11, Сеченовському пров., 2 та 3 у Москві, громадські будівлі на вул. 1-й Рибній, 10, просп. Червоної Армії, 91 та 93/24 у Троїце-Сергієвому посаді. Використання ознак модерну в цих будівлях відбувається таким чином:

1) буквальне цитування відомих зразків модерну (зокрема, «стилю метро» Ектора Гімара в оздобленні входу до підземного переходу біля Київського вокзалу);

2) застосування майолікових панно в стилістиці модерну (будинки в Сеченовському пров., 3);

3) переосмислення найвиразніших ознак розташованих поряд об'єктів модерну відповідно до стилістики постмодернізму (майолікове панно торговельного центру «Наутікус» навпроти готелю «Метрополь» з майоліковим панно «Принцеса Греза» роботи М. Врубеля);

4) використання віконних та дверних прорізів у формах модерну (будинки в Бариковському пров., 7, 1-му Кадашовському провулку, 12, Лаврушинському пров., 11);

5) застосування художнього металу в стилістиці модерну (будівлі на вул. 1-й Рибній, 10, просп. Червоної Армії, 91 та 93/24).

Таким чином, варто зазначити, що в сучасних умовах значення модерну полягає не лише в реставрації відомих будинків кінця XIX — початку XX ст., а й в широкому застосуванні окремих цитат модерну відповідно до традицій постмодернізму.